

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць
Випуск 2, том 2, 2017
Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.
Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.
Свідоцтво про державну реєстрацію – серія KB № 21525-11425 Р від 08.09.2015.
Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 3 від 28.03.2017 р.).

**Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»
включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін на підставі
Наказу МОН України від 11 липня 2016 року № 820 (Додаток 12).**

Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»
включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галуцько В.В. – доктор юридичних наук, професор (головний редактор); **Дрозд О.Ю.** – доктор юридичних наук, доцент (науковий редактор); **Биргеу М.М.** – доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова); **Бобрик В.І.** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник; **Гаруст Ю.В.** – доктор юридичних наук, доцент; **Діхтієвський П.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Іншин М.І.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Карел Марек** – доктор права, кандидат юридичних наук, професор (Чеська Республіка); **Короєд С.О.** – доктор юридичних наук; **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор, академік АН ВО України; **Лошицький М.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Овчарук С.С.** – доктор юридичних наук, доцент; **Прилипко С.М.** – доктор юридичних наук, професор, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України; **Світличний О.П.** – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць.
Випуск 2. – Т. 2. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. – 328 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Адреса редакції:
Науково-дослідний інститут публічного права
03118, м. Київ, вул. Козацька, 116, к. 206, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

ISSN 2618-1258 (Print)
ISSN 2618-1266 (Online)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2017

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.1

КРИХОВЕЦЬКИЙ І.З.

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ГАЛИЦЬКОГО КРАЙОВОГО СЕЙМУ)**

У статті розкриваються ключові теоретичні і категоріально-понятійні підходи до вивчення практичної діяльності Галицького сейму. Вивчається етимологія поняття парламентаризм, а також історична традиція становлення парламентських інституцій на теренах України. Розглядається зміст і характер нормотворчої діяльності сеймових послів. Вивчаються специфічні для сьогодення, але типові для правової і законотворчої думки XIX ст. поняття алегати, сервітути, індемнізаційні рахунки та ін.

Ключові слова: парламентаризм, Галицький сейм, нормотворча діяльність, система права, Австро-Угорщина.

В статье раскрываются ключевые теоретические и категориально-понятийные подходы к изучению практической деятельности Галицкого сейма. Изучается этимология понятия парламентаризм, а также историческая традиция становления парламентских институтов на территории Украины. Рассматривается содержание и характер нормотворческой деятельности сейма послов. Изучаются специфические для настоящего, но типичные для правовой и законотворческой мысли XIX в. понятие алегаты, сервитуты, индемнизационные счета и др.

Ключевые слова: парламентаризм, Галицкий сейм, нормотворческая деятельность, система права, Австро-Венгрия.

The article reveals the key theoretical and categorical-conceptual approaches to the study of the practical activities of the Galician Diet. The etymology of the concept of parliamentarism is studied, as well as the historical tradition of the formation of parliamentary institutions on the territory of Ukraine. The content and nature of the rule-making activity of the ambassadors' diet is considered. Studied are those specific to the present, but typical for legal and legislative thought of the 19th century the concept of alegates, easements, indemnification accounts, etc.

Key words: parliamentarism, Galician Diet, rule-making activity, legal system, Austria-Hungary.

Постановка проблеми. Для української правової та державницької традиції наявність інститутів парламентаризму є історичною та традиційною. Ще з Давньоруських часів, у державній практиці утвердилося існування представницьких органів влади з широкими повноваженнями. Однак, утвердження парламентаризму стало можливим тільки в умовах впровадження чітких конституційних форм державного правління, коли парламент чи будь-який інший представницьких орган був не тільки опозицією чи альтернативою владі монарха, а формував разом з ним цілісний державний апарат, закладаючи підвалини до системи поділу гілок влади на законодавчу та виконавчу. Для української історико-правової традиції, питання витоків парламентаризму залишається дискусійним по сьогоднішній день. Як рудимент радянського минулого, утвердження парламентаризму асоціюється виключно з утвердженням радянських органів влади, але якщо це дійсно так, то «антинародний» характер радянських органів влади, в тому числі й Верховної

Ради УРСР, нівелюють будь-які твердження про традиційно український характер законотворчої практики, що мала місце в той час.

З огляду на те, що класична система парламентаризму була реалізована в другій половині XIX ст. на західноукраїнських землях, які були включені до складу імперії Габсбургів, науково актуальним видається потреба теоретичного осмислення процесу становлення парламентських інституцій, а також їхньої практичної діяльності. Характерно, що Галицький сейм, створений у 1861 р. не був першим органом публічної влади, адже ще в кінці XVIII ст. під впливом реформ освіченого абсолютизму в Австрійській імперії, було створено станові сейми, які були швидше даниною місцевій аристократії за виявлений лібералізм. Дослідниця роботи станових сеймів В.Питльована прийшла до висновку, що становий сейм обіймався проведенням різного роду імпрез, а не законодавчою роботою [5, с. 5], а тому його не варто вважати класичним представницьким органом влади, адже й українці не мали в ньому реального представництва. Черговим етапом утвердження парламентських інституцій можна вважати 1848-1849 рр. коли в умовах революції «Весни народів», окремі українці Галичини та Буковини були обрані послами до імперського парламенту, але робота останнього з настанням контрреволюції була припинена. Відповідно, Галицький сейм можна вважати першим кроком на шляху утвердження парламентаризму на території України, адже українське сеймове представництво активно долучалося до законотворчої діяльності, а саме головне, чітко сформулювало власні державницькі концепції.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення основних теоретичних підходів та категоріально-понятійного апарату системи парламентаризму, що діяла на території Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці Ч.Вайза, В.Горбатенка, В.Гошовської, П.Кислого, Є.Мироненка, В.Питльованої, В.Петришина, В.Рум'янцева, Н.Тимочка, В.Шаповала, Ю.Шемшученка та ін.

Характерно, що серед сучасних дослідників відсутній єдиний підхід до пошуку витоків українського парламентаризму та теоретичних підходів до його вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стосовно історичних витоків українського парламентаризму, то серед українських науковців немає усталеної думки. В радянській науці домінуючою була теза про правонаступність Верховної Ради України та Верховної Ради УРСР, що виникла після встановлення більшовицької влади у 1920-х рр. Натомість сучасні українські дослідники В.Рум'янцев та Є.Мироненко, початком українського парламентаризму вважають процес формування представницьких органів влади у 1917 р., які одночасно здійснювали і державно-владні функції – Українська Центральна Рада [7, с. 71]. Аргументом дослідників є той факт, що цей представницький орган влади сформувався в умовах відродження української державності. Ми не зовсім погоджуємося з цим формулюванням, оскільки Центральна Рада з моменту свого створення не мала чіткого плану організації державної влади і лавірувала між проголошенням автономії, та відмовою автономії на користь рішення Всеросійських Установчих зборів, де мав бути визначений статус України. Так само і Галичина, була окремою провінцією імперії Габсбургів, чий правовий статус був автономний і регулювався конституцією.

Відомий український дослідник Ю.Шемшученко, вважає, що початком українського парламентаризму є «Декларація про державний суверенітет» від 16 липня 1990 р., яка закріпила за Верховною Радою статус законодавчого органу влади [12, с. 99]. Ця думка має рацію, за винятком того, що парламентські інституції, що функціонували на українських землях мають тривалу історичну традицію, а Галицький сейм є зв'язуючою ланкою між українською та західноєвропейською традицією парламентаризму.

Ми схильні вважати, що витоки класичного парламентаризму на українських землях слід шукати в другій половині XIX ст., коли в Галичині та Буковині, під впливом конституційних перетворень було започатковано крайові сейми, що стали вищими представницькими органами влади в краї. Закономірно, що це не була українська форма парламентаризму, однак практичний досвід отриманий українцями в стінах Галицького і Буковинського сеймів, а також імперського парламенту, був надзвичайно вагомим. З огляду на це, слушно є думка українських дослідників, які вказують, що парламентаризм не потрібно отождествлювати «з якими-небудь конкретними формами державного правління» [4, с. 5]. Він є властивий для більшості сучасних країн та більшості європейських держав XIX – початку XX ст., але всюди його конкретні форми визначалися по різному і залежали від багатьох факторів, в тому числі й історичних.

Згідно «Політологічного енциклопедичного словника», парламентаризм – це поняття, що охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, меха-

нізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої і судової гілок влади, і систему взаємодії держави і суспільства [3; 6, с. 463].

Стосовно змісту і розуміння парламентаризму, то ми погоджуємося із формулюванням запропонованим В.Гошовською, що «парламентаризм – це діюча система державного управління, яка прагне до забезпечення правового функціонування життя суспільства» [1, с. 58]. Слід зауважити, що дослідниця зауважує, що це сучасне розуміння парламентаризму, а для XIX – початку XX ст. воно було зовсім іншим, але в межах Галичини виконувало практично таке ж завдання – регулювало суспільні відносини і забезпечувало внутрішній розвиток суспільства. Відповідно, сучасне розуміння парламентаризму як, процесу функціонування парламенту – постійно діючого єдиного органу законодавчої влади, сформованого за принципом загального, рівного, прямого виборчого права [2], не відповідає реаліям XIX – початку XX ст.

Виходячи з цього, під «системою парламентаризму» ми розуміємо сукупність органів державної влади, яка функціонує на основі конституційних норм і покликана регулювати суспільні відносини в країні, чи в окремому регіоні (у випадку федеративного чи монархічного устрою).

Дослідження роботи Галицького сейму, не можливе без визначення теоретичного змісту поняття «нормотворча діяльність», яка була складовою в роботі депутатів сейму і виступала основним інструментом в процесі регулювання внутрішнього господарського, фінансового та культурно-освітнього життя Галичини. Згідно визначення запропонованого О.В.Петришиним, «нормотворчість – це діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою» [9, с. 201]. Ми цілком погоджуємося із таким формулюванням, оскільки не зважаючи на сучасний зміст, воно цілком відображає процес законотворення другої половини XIX ст., розкриваючи не тільки процес прийняття нормативно-правових актів, а й учасників цього процесу. Згідно офіційного статусу, основним обов'язком депутатів Галицького сейму було формування нових законів, що мали регулювати суспільні та соціально-економічні відносини в провінції. Однак, слід зауважити, що нормотворча діяльність Галицького сейму була обмеженою. По-перше, сфера повноважень і поле законодавчої ініціативи було досить вузьким і зводилося до регулювання господарських, адміністративних, фінансових і культурно-освітніх питань і то у випадку. Якщо вони не попадали під пряму дію імперського законодавства. По-друге, прийнятий у стінах сейму нормативно-правовий акт, набував чинності тільки у випадку його підписання імператором, що не завжди відбувалося вчасно. В сучасному розумінні, прийняті в сеймі закони, які були не ратифіковані, можна кваліфікувати, як законодавчі проекти, оскільки вони не мали юридичної сили.

Цікаво, що дослідження діяльності Галицького сейму суттєво збагачує українську історико-правову науку новою термінологією. При цьому одні з цих понять є традиційними, а інші – новими. Так, такі поняття, як «стенограма», «алегат», «депутат» є традиційними для системи парламентаризму, а їх сучасне розуміння відповідає їхньому змісту другої половини XIX – початку XX ст. Стенографування сеймових засідань було обов'язковим і законодавчо регулювалося. На превеликий жаль не всі стенографічні звіти з часу функціонування Галицького сейму збереглися, в окремі роки вони просто не велися. Алегати, виходячи з етимологічного розуміння поняття були своєрідними додатками до стенограм – збірниками прийнятих у сеймі законів, що отримали імперську ратифікацію. Статус «депутата» у XIX ст. практично не відрізнявся від сучасного: державне утримання, право законодавчої ініціативи, статус у суспільстві.

Новими категорійно-понятійними формами, можна вважати такі поняття, як «індемнізаційний рахунок», що був – специфічною формою, що передбачала компенсацію поміщикам і землевласникам за ліквідацію кріпацтва у Галичині 1848 р. Дискусії стосовно затвердження індемнізаційних рахунків були досить дискусійними, оскільки депутати, зокрема польські, часто зловживали своїм становищем і присуджували значні фінансові кошти особам, що втратили кріпаків та. Причиною цього було те, що чимало колишніх поміщиків і великих землевласників були депутатами сейму. Офіційно індемнізація у Галичині була затверджена 1858 р. і передбачала повернення 5-відсотковими облігаціями впродовж 40 років [10].

Стосовно поняття «сервітут», то воно формально має два значення. З одного боку, сервітут – це обмежене право користування землею, а з іншого – обмежене речове право на користування землею іншого власника, з певними обмеженнями, що встановлювалися законом або договором [13, с. 594]. Сервітуту набули особливого поширення в Галичині, а після скасування кріпацтва у 1848 р. стали основним об'єктом критики з боку селянства та українських сеймових послів. Причиною цього було те, що у народній правосвідомості ліса, озера, річки, пасовиська,

та інші об'єкти спільного користування, не могли комусь належати і були у вільному доступі для всіх хто мав на меті їх використовувати [8, с. 141].

Специфічним і властивим для Галичини було поняття «пропінації». Воно було рудиментом польського законодавства доби феодалізму і передбачало виняткове право поміщиків на виробництво та реалізацію алкоголю. в окремий період це право активно почали набувати євреї. З огляду на високу вартість акцизу, який необхідно було сплачувати в державний бюджет, українці не могли отримати права пропінації. Інтерес цього поняття обумовлений тим, що внаслідок тривалої і напруженої роботи сейму, був прийнятий закон, що регулював право пропінації і після перехідного періоду повністю його ліквідував. Це питання окрім фінансової складової мало своїм наслідком важливу соціальну проблему – ріст алкоголізму серед українського населення, а також боргових зобов'язань перед виробниками та реалізаторами алкоголю.

Висновки. Таким чином, теоретичною основою дослідження діяльності Галицького сейму є поняття парламентаризм, нормотворча діяльність, алегат та ін. Усі вони, по-перше, вказують, що крайовий сейм був класичним прикладом представницького органу влади із вираженими законодавчими функціями. По-друге, доводять, що саме Галицький і Буковинський сейми були першими класичними парламентськими інституціями до роботи яких залучалися українські посли. Окрім того, існування сеймів мало вагомий вплив і на тогочасне суспільство, адже існуюча виборча система передбачала залучення широких прошарків суспільства до політичних процесів.

Список використаних джерел:

1. Гошовська В. Спеціальність «Парламентаризм» у сучасних умовах підготовки керівних кадрів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 57-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_9.
2. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. К. : Абрис, 2000. 414 с.
3. Мироненко Є. Політологічний аналіз теорії дослідження парламентаризму: умови розвитку в сучасній Україні. *Персонал: журн. інтелект. еліти*. 2007. № 6. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=515>.
4. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська, Л. А. Пашко, К. Ф. Задоя. К. : НАДУ, 2013. 48 с.
5. Питльована В. Повноваження Галицького станового сейму (1775–1848 рр.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2009. №3. С. 1-6.
6. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд.: В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К.: Генеза, 2004.
7. Рум'янцев В. Центральна Рада: становлення українського парламентаризму. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 71.
8. Сервітутне право на українських землях Російської та Австро-Угорської імперій в XIX ст. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 135-142.
9. Теорія держави і права: підручник / За ред. О.В.Петришина. Х.: Право, 2015. 368с.
10. Тимочко Н. О. Економічна історія України: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 204 с.
11. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
12. Шемшученко Ю. С. Проблеми українського парламентаризму у світлі конституційної реформи в Україні. *Стратег. пріоритети*. 2008. № 2 (7). С. 99.
13. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Феміна, 1996. С. 594.